

1

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЖУКОВСЬКИЙ ЄВГЕНІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 325.83

**ПОЛІТИКА «ОСАДНИЦТВА» ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (20-ТІ – 30-ТІ РР.. ХХ СТ.):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Пайда Юрій Юрійович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
загальноправових дисциплін факультету № 6 .

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор
Балинська Ольга Михайлівна,
Львівський державний університет внутрішніх
справ, проректор;

кандидат юридичних наук
Барабаш Ольга Олегівна,
Національний університет «Львівська
політехніка»), доцент кафедри адміністративного
та інформаційного права Навчально-наукового
Інституту права та психології .

Захист відбудеться 31 серпня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розіслано 30 липня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історико-правова оцінка складних і часом загострених суспільних відносин є важливою складовою розвитку сучасної юридичної науки, коли практика реалізації державної політики іноземних держав відносно України стає важливим джерелом формування сучасної державно-правової думки. У цьому контексті аналіз реалізації основоположних прав і свобод людини і громадянина є необхідним інструментом осмислення складних міжнаціональних взаємовідносин, що має безпосередній вплив на формування сучасної зовнішньої політики України та належної оцінки сучасного стану міждержавних взаємин. Конкретним прикладом подібного явища є вивчення історико-правових аспектів польсько-українських відносин та дослідження проведення політики «осадництва» на теренах Східної Галичини і Волині, які протягом 1920-х – 1930-х рр. перебували у складі II Речі Посполитої. З огляду на суттєвий вплив політики «осадництва» на економічне, соціально-демографічне і культурне становище українців, актуальності набуває історико-правове осмислення проведення даної політики та її наслідків.

Політика «осадництва» суттєво вплинула на подальші українсько-польські взаємини у контексті національної ідентичності та спроб колонізації українського населення, що супроводжувалися деструктивними соціальними процесами. Актуальність осмислення історико-правових наслідків даної проблематики підтверджується влучним висловлюванням українського вченого М.М. Гона, який наголошував, що: «... функцію розмежовуючої вертикалі між бідністю й заможністю виконує лексема “осадництво”. Достеменний її переклад з польської – поселенець, колоніст. Проте в українській суспільно-політичній літературі осадництво асоціюється передусім з несправедливістю, визиском – наслідок протекціонізму Варшави польському елементу в аграрному секторі. Як результат формується закономірна шаблонність в оцінці тодішнього сьогодення: мало-і безземельний, відтак бідний – це українець; володіючий землею, заможний чужим (українським) коштом – то поляк. Ці компоненти спільно з наголосом на українських злиднях формують соціальний зміст “я”, що протиставлявся польсько-“осадницькому” “не-я”»¹. Даний контекст став джерелом протистояння українців і поляків у міжвоєнний період і набув свого апогею у 1940-х роках, що негативно вплинуло на оцінку сучасним польським політикумом українського національно-визвольного руху. Саме тому аналіз соціально-економічних аспектів проведення політики «осадництва» крізь

¹ Гон М. Західна Україна 1918 – 1939 років: простір міжетнічної соціокультурної дистанції // Наукові записки / Збірник. – К.: Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – 409 с. / Серія “Політологія і етнологія”. – Вип. 29. – С. 99 – 109.

призму оцінки правомірності її реалізації та суспільних наслідків виступає актуальною проблемою сучасної юридичної науки.

Хронологічно дослідження охоплює період з листопада 1918 р., коли відроджена польська держава розпочала боротьбу за контроль над західноукраїнськими землями, до вересня 1939 р., коли внаслідок таємних додатків до пакту Молотова-Ріббентропа, ці землі було анексовано Радянським союзом.

Територіальні рамки дослідження обмежені Станіславським, Тернопільським, Волинським, Львівським (без восьми західних повітів) воєводствами, що входили до складу II Речі Посполитої. Термін «Західна Україна» вживається як географічно-етнографічний.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження правових особливостей проведення політики «осадництва» у міжвоєнній Польщі знайшло висвітлення у роботах сучасних вчених, серед яких слід відзначити таких науковців, як В.С. Виздик, М.Ю. Гладун, Н.Ж. Коростіль, В.С. Макарчук, І.О. Мамонтов, Г.Т. Панишко, В.В. Смолей, О.В. Турчак, Н.Г. Яцишин та інших. У дослідженнях вказаних вчених представлені окремі історико-правові аспекти процесу проведення та наслідків «осадництва», освітлені позаправові методи колонізації – «пацифікації», а також особливості протистояння політиці «осадництва», правова природа самозахисту українців від колонізаторської політики польського уряду.

Найбільшого висвітлення досліджувана проблематика отримала у роботах істориків, серед яких роботи таких науковців, як П.М. Гава, В.В. Гайдай, Л.О. Зашкільняк, О.Я. Калакура, Ю.В. Крамар, А.В. Крюков, Г.Т. Панишко, Л.Б. Пунько, С.Л. Синяк, Ю.Ю. Сливка, О.П. Степанчук, О.С. Охріменко, Я.П. Цецик, Л.В. Юрчук тощо. У історичних дослідженнях широко висвітлені основні етапи проведення політики «осадництва», реалізація даної політики у окремих повітах та інших адміністративно-територіальних одиницях, реакція українського селянства та взаємовідносини з прибулими «осадниками» та інші особливості. Окрему увагу приділено саме протистоянню українського селянства «осадництву» та парцеляції українських земель, що призвело до карально-репресивних акцій – «пацифікації».

Окремо слід відзначити дослідження вчених-економістів, що досліджували економіко-правові наслідки парцеляції українських земель та загальноекономічні зміни у наслідок проведення політики «пацифікації». Зокрема, дані аспекти відображено у роботах таких дослідників, як О.М. Малярчук, Т.Л. Никитюк, В. Терещенко, І.Б. Шафранська та інші вчені.

Ще одним напрямом досліджень правових наслідків проведення політики «осадництва» є роботи польських дослідників, зокрема таких, як А. Ajnenkiel, J. Bardach, J. Bruski, A. Borka, S. Gres, S. Grodziski, A. Gwiżdż, K. Dziaiocha, J. Kksik, A. Kozera, T. Maciejewski, J. Stobniak-Smogorzewska та інших.

Характерною особливістю досліджень польських вчених слід визнати висвітлення проведення політики «осадництва» переважно з позитивною оцінкою. Головний аргумент польських дослідників – державне кредитування «осадників» створило підвалини для економічного зростання регіонів, де провадилася політика «осадництва». У той же час, поза увагою польських вчених залишилися наслідки цієї політики для українського населення, внаслідок якої землі українців переходили у власність польських колоністів.

Отже, стан наукової розробки проблеми засвідчує відсутність комплексних історико-правових досліджень польської політики «осадництва» у західноукраїнських землях у 1920-х – 1930-х рр., огляд історіографії зумовлює потребу у заповненні наукового вакууму у сфері систематизації знань про правові наслідки динаміки суспільних відносин у наслідок проведення даної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 8.11 додатку 8 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 року № 275, пп. 1.13, 3.2, 7.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016-2019 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у тому, щоб на підставі комплексного аналізу нормативно-правових актів, архівних джерел, історико-правової та історичної літератури виявити історико-правові особливості проведення владою II Речі Посполитої політики «осадництва» у Західній Україні між двома світовими війнами із визначенням її правових основ, основних етапів та впливу на характер українсько-польських стосунків.

Зазначена мета зумовлює вирішення комплексу наступних завдань:

- визначити ступінь наукової розробки проблеми шляхом аналізу наявного масиву історико-правової, спеціально юридичної, загальноісторичної літератури, у якій відображено окремі аспекти досліджуваної проблематики;
- проаналізувати джерельну базу та визначити методологію дослідження;
- дослідити міжнародно-правові особливості входження Західної України до складу Польщі на початку 1920-х рр.;
- охарактеризувати програми та механізми «полонізації» західноукраїнських земель у польській політиці і доктрині;
- узагальнити політико-правові засади підготовки та проведення переселення польських «осадників»;

- висвітлити політико-правові і соціально-економічні зміни у Західній Україні в наслідок реалізації політики «осадництва»;

- дослідити захист майнових прав українського населення і правові наслідки «осадництва» у контексті українсько-польських відносин міжвоєнного періоду;

- здійснити оцінку значення політики «осадництва» в процесах інкорпорації західноукраїнських земель до складу польської держави.

Об’єктом дослідження є політика «осадництва» Другої Речі Посполитої на західноукраїнських землях у 1920-х – 1930-х рр.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади, що регламентували практичну реалізацію проведення політики «осадництва» II Речі Посполитої у західноукраїнських землях у 1920-х – 1930-х рр., її форми і методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням правових засад проведення політики «осадництва» II Речі Посполитої на західноукраїнських землях у 1920-х – 1930-х рр.

Окрім цього, дисертантом *уперше*:

- визначено особливості механізму юридичного закріплення політичної, соціально-економічної та культурно-гуманітарної колонізаторської політики «осадництва» Другої Речі Посполитої щодо національних меншин Східної Галичини і Волині у 1920-х – 1930-х рр.;

- на основі широкого кола джерел та з урахуванням історіографічних надбань попередників проведено комплексний юридичний аналіз основних методів порушень національних і майнових права та громадянські свободи українського населення Західної України у міжвоєнний період, що прийняло форму цілеспрямованої державної політики;

- автором вперше розкрито погляди науковців на взаємозалежність закономірну взаємозалежність між динамікою системних порушень прав корінних народів і гостротою форм національно-визвольної боротьби, протистоянню репресіям «пацифікацій» та деструктивними наслідками шовіністичної політики;

- здобувач обґрунтував положення, що ігнорування польською владою міжнародних зобов’язань, які Друга Річ Посполита інкорпорувала у національне законодавство, супроводжувалося політикою полонізації «східних кресів», а практика «осадництва» була її важливою складовою. Її розробка здійснювалася на державному рівні паралельно з підготовкою програми фінансової підтримки потенційних переселенців;

- доведено, що політико-правові зміни, що відбулися у наслідок поширення практики «осадництва», призвели до звуження правових гарантій українців у складі Другої Речі Посполитої – змінилися умови виборів до органів

місцевого самоврядування, у наслідок чого самоврядні структури стали залежними від урядової адміністрації, а органи місцевого самоврядування у позаконний спосіб наповнювалися в основному етнічними поляками, чимало з них було саме «осадників».

- введено до наукового обігу нові джерела, зокрема підручники для українських аграріїв, що видавалися у досліджуваний період.

удосконалено:

- методи визначення внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку національно-визвольних рухів, причинно-наслідні зв'язки між комплексністю порушення фундаментальних прав та масштабністю розгортання рухів опору;

- методологію пізнання історико-правових процесів, що знайшло свій відбиток у історичній характеристиці особливостей соціально-економічних наслідків для західноукраїнського населення проведення політики «осадництва», які полягали у суттєвому погіршенні рівня економічного розвитку сільського господарства та зубожінні цілих прошарків населення;

- існуючі у науковій літературі уявлення, щодо правових принципів визначення етнонаціональних особливостей проведення політики стосовно національних меншин, ефективності такої політики та значення міжнародно-правових зобов'язань держави по відношенню до корінних народів і попередження національних конфліктів;

набули подальшого розвитку:

- положення, що характеризують особливості аграрної політики Другої Речі Посполитої у Східній Галичині і Волині у 20–30-х роках ХХ ст.;

- концептуальні підходи до оцінки правової політики польської держави у міжвоєнний період та її впливу на міжнаціональні відносини на теренах західноукраїнського регіону;

- твердження, щодо невідповідності міжнародно-правових зобов'язань II Речі Посполитої стосовно захисту прав національних меншин і політикою колонізації Східної Галичини і Волині у міжвоєнні роки.

Методи дослідження. У процесі дослідження політики «осадництва» у західноукраїнських землях було застосовано міждисциплінарний методологічний інструментарій, котрий надав можливість здійснити історико-правовий аналіз особливостей польської політики соціально-економічних експериментів щодо українського населення Східної Галичини і Волині. Зокрема, було застосовано такі методи: історичний (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1.), що допоміг проаналізувати історіографію та джерельну базу, а також здійснити аналіз передумов, етапів та послідовності проведення політики «осадництва», логічний метод, котрий допоміг здійснити оцінку особливостей політико-правових і соціально-економічних змін у Західній Україні в наслідок реалізації політики «осадництва» (підрозділ 3.1.); порівняльно-історичний метод допоміг провести порівняльний аналіз політико-правового статусу різних категорій

населення Західної України та динаміки розгортання національно-визвольного руху як форми громадського протесту проти колонізаторської політики (підрозділ 3.2.); статистичний метод, котрий надав можливість здійснити оцінку соціально-економічних змін у Західній Україні, господарського укладу та обсягу порушення прав українців у краї (підрозділи 3.1. і 3.2.); формально-логічний метод дозволив дослідити програми та механізми «полонізації» західноукраїнських земель у польській політиці і доктрині (підрозділ 2.2.); структурно-функціональний метод допоміг проаналізувати політико-правові особливості підготовки та проведення переселення польських «осадників» (підрозділ 2.3.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в дисертації теоретичні положення сприятимуть поглибленню наукових знань про політику «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. хх ст.) та можуть бути використані:

- у навчальному процесі – для підготовки навчальної літератури під час викладання курсів з дисциплін «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн»;
- у науково-дослідній сфері – з метою збагачення сучасної історико-правової науки знаннями про політику «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. хх ст.);
- у правотворчій діяльності – для вдосконалення правового регулювання внутрішньої політики держави.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (м. Київ, 19-20 серпня 2016 р.); «Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку» (м. Одеса, 10-11 березня 2017 р.), «Фактори та умови модернізації предмету досліджень представників суспільних наук» (м. Дніпро, 2-3 червня 2017 р.); «Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії» (м. Львів, 22-23 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковано у фахових наукових виданнях України, одна – у зарубіжних наукових виданнях, та трьох тезах на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 166 с. (в тому числі основний зміст – 139 с.), Список використаних джерел нараховує 279 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, показано її зв'язок з науковими програмами, визначено об'єкт і предмет, окреслено хронологічні рамки, мету, завдання і методологію дослідження, сформульовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1 «Історіографія, джерела та методологія дослідження політики осадництва» складається з двох підрозділів. У *підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблеми політики осадництва у Західній Україні»* проведено аналіз історико-правової літератури, в якій розглядаються окремі аспекти досліджуваної проблематики.

Автор виокремлює дві основні групи досліджень, що відображають головні наукові напрями аналізу даної проблеми: 1) український науковий доробок; 2) закордонні наукові дослідження проблем проведення політики осадництва. Характерними ознаками українських досліджень слід визнати наявність таких підгруп, як дослідження періоду проведення політики осадництва у Західній Україні (1920-ті – 1930-ті рр.), наукові розробки періоду радянської окупації України, наукові дослідження вчених діаспори та сучасні наукові розробки досліджуваної проблеми.

Українські науковці міжвоєнного періоду відображали процеси проведення політики осадництва як системну політику II Речі Посполитої з колонізації західноукраїнських територій. У той же час, особливий акцент у роботах даного періоду зосереджено на порушенні прав українського населення і невиконанні міжнародних вимог Ліги Націй щодо забезпечення повного комплексу прав українців у складі польської держави. У дослідженнях показано виключно негативні наслідки політики осадництва для українського населення Східної Галичини і Волині. Подібної позиції притримувались також вчені радянського періоду, дослідники діаспори та сучасні науковці.

Закордонні наукові дослідження представлені роботами польських дослідників та білоруських вчених, оскільки білоруські землі міжвоєнного періоду були включені до складу Другої Речі Посполитої і білоруські вчені так само як і українські – засудливо оцінюють політику осадництва, парцеляцію сільськогосподарських земель та репресії, що супроводжували дані процеси. На відміну від них польські вчені у різні періоди доводять позитивний вплив осадництва на розвиток сільського господарства досліджуваних регіонів. Зокрема, головним аргументом апологетів осадництва є підвищення фінансової спроможності селянських господарств за рахунок широкої державної фінансово-кредитної підтримки осадників.

Загалом, слід констатувати відсутність суто юридичних досліджень історії проведення політики осадництва у Західній Україні, що зумовило залучити широку архівну базу джерел та міждисциплінарну методологію.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база та методологія дослідження» проаналізовано джерела щодо дослідження політики осадництва. Їх, так само як і історіографічний доробок, можна розділити на дві групи: вітчизняного та закордонного походження. Зарубіжні джерела представлені здебільшого польською документалістикою: конституційними, законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, на базі яких реалізовувалася політика осадництва. Окрім документалістики, важливе місце займають такі групи джерел, як мемуаристика – спомини польських державних діячів, учасників проведення політики осадництва, також не менш важливим джерелом вважаємо тогочасну польську періодику, представлену різноманітними часописами і періодичними виданнями.

У дисертації доведено, що на відміну від джерел польського походження, українська джерельна база має дещо іншу структуру – основними групами джерел тут визначаємо мемуаристику, періодику, а також навчальну літературу, що видавалася українськими кооперативними товариствами. Дана група джерел уводиться до наукового обігу з проблем дослідження осадництва вперше.

Щодо методологічних особливостей наукового осмислення проведення політики осадництва, то достатньо широка наявна і доступна авторові історіографія та джерельна база дослідження зумовили застосування міждисциплінарного методологічного інструментарію, який передбачає залучення методів з історичних і юридичних наук. Це дозволило об'єктивно дистанціюватися від упереджених висновків і зосередитися на пошуку історико-правових закономірностей проведення політики осадництва у Західній Україні у 1920-х – 1930-х роках.

У розділі 2 «Формування, особливості та напрямки політики «осадництва» у Західній Україні» у підрозділі 2.1. «Анексія Західної України та політика польської влади у регіоні у 20-х –30-х рр. ХХ ст. у міжнародно-правовому полі», досліджено основні етапи і складові анексії Західної України та політики польської влади у регіоні у 20-х –30-х рр. ХХ ст. у міжнародно-правовому полі. Даний процес здійснювався як військовим шляхом, через протистояння з вояками Української Галицької Армії, так і укладанням низки міжнародних договорів, які сформували конкретні зобов'язання молодій польській державі щодо окупованих територій. Характерним є те, що до цих зобов'язань належали такі, які забезпечували всебічний розвиток і захист життєвих прав та інтересів народів, що населяли територію Західної України, особливо українського, як найбільш численного і корінного. Політика польського уряду щодо українського та інших народів анексованих територій з перших днів носила відвертий великодержавний шовіністичний характер, який було сформовано у програмних документах провідних політичних сил та реалізовувався авторитарним режимом Ю. Пілсудського. Анексія та шовіністична політика Другої Речі Посполитої призвела до етнонаціональних

антагонізмів, динамічного розвитку національно-визвольного руху у краї та виключно негативних соціально-економічних і культурних наслідків.

У *підрозділі 2.2. «Програми та механізми «полонізації» західноукраїнських земель у польській політиці і доктрині»* автор за результатами дослідження прийшов до висновку про те, що у контексті охарактеризованої політики уряд та сейм Другої Речі Посполитої активно впроваджував програми та механізми «полонізації» західноукраїнських земель. Колонізаційна політика виразилася у активному насадженні польської мови, асиміляційних процесах та ополяченні усїєї соціальної інфраструктури західноукраїнських земель. Дані заходи торкалися сфер освіти і культури, офіційного надання другорядного значення українцям у кадрових питаннях державної служби, стимулюванні еміграції українського населення із західноукраїнських регіонів, офіційними заборонами вживання української мови у всіх установах. Характерним є те, що політику «полонізації» удосконалювали у своїх політичних програмах провідні політичні сили міжвоєнної Польщі, як з табору «пілсудчиків», так і націонал-демократів. Характеризуючи політику «полонізації», необхідно зазначити, що вона відверто порушувала міжнародні зобов'язання та внутрішнє національне законодавство II Речі Посполитої.

У *підрозділі 2.3. «Політико-правові особливості підготовки та проведення переселення польських «осадників»* досліджено, що підготовка та проведення суб'єктами влади переселення польських «осадників» відображала, окрім етнопатристичного, соціально-економічний вектор польської політики у Західній Україні досліджуваного періоду. Перерозподіл земельних угідь та активний процес заселення польськими колоністами західноукраїнських сільських територій здійснювався у рамках реалізації державної концепції моноетнізації анексованих територій. При активній організаційно-економічній підтримці польської влади, «осадники» отримали кращі українські землі, які належали місцевому населенню, що спричинило суттєві соціально-економічні зрушення у регіоні. Українське сільське населення Західної України опинилося у стані безземельного селянства, що призвело до зuboжіння і навпаки, у Другій Речі Посполитій з'явився новий соціальний прошарок – заможній землевласник зі Східних Кресів. Соціальний склад польських осадників з військовослужбовців та дрібних сільськогосподарських виробників у Східній Галичині і Волині у 1920-х – 1930-х роках змінився за середніх і великих аграріїв.

Отже, в цілому, формування, особливості та напрямки політики «осадництва» у Західній Україні носили характер шовіністичної політики польського уряду з відвертим порушенням прав національних меншин у складі Другої Речі Посполитої міжвоєнного періоду.

У розділі 3 «Роль політики «осадництва» у процесах «полонізації»

західноукраїнських земель» у підрозділі 3.1. «Політико-правові і соціально-економічні зміни у Західній Україні в наслідок реалізації політики «осадництва» визначено, що у наслідок суттєвих соціальних зрушень змінився соціально-господарський уклад регіону та з'явилася міжнаціональна напруга. Дані зміни характеризуються тим, що політико-правові трансформації відбулися у наслідок ухвалення деяких законодавчих актів, що спричинило звуження правових гарантій українців у складі Другої Речі Посполитої, зокрема змінилися умови виборів до органів місцевого самоврядування, за результатами чого вони потрапили у пряму залежність від рішень урядової адміністрації, це забезпечило контроль над розподілом посад за урядовими квотами, коли органи місцевого самоврядування у позазаконний спосіб наповнювалися в основному етнічними поляками. Зазначена організаційно-правова реорганізація також призвела і до соціально-економічних змін – по суті ліквідації інституту місцевого самоврядування у анексованих Східній Галичині і Волині. Це мало свій відбиток і на стані аграрної сфери: регуляторний вплив законодавчих актів створив правові умови для соціально-економічних трансформацій у сільській місцевості за рахунок створення нових господарств у процесі колонізації, зменшення дрібнодисперсних господарств за рахунок великих, шляхом передачі земельних наділів у власність цивільним і військовим польським колоністам із центральної та західної Польщі, що можна характеризувати як перерозподіл сільськогосподарських угідь на їх користь. У дисертації доведено, що внаслідок даних реформ, окрім порушення майнових прав українського народу, відбулося знищення українського сільськогосподарського товаровиробника та глобальне соціальне зубожіння українського населення.

Проведене у **підрозділі 3.2. «Майнові права українського населення і правові наслідки «осадництва» у контексті українсько-польських відносин міжвоєнного періоду»** дослідження надало автору підстави для констатації систематичності порушення майнових прав українців Західної України, що, на наш погляд, стало причиною розгортання як стихійного, так і організованого руху опору колонізаторській політиці. У розділі наголошується, що стихійний рух опору відбувався у наслідок передачі майна українців польським «осадникам», причиною також були неправомірні рентні норми для українських аграріїв та надважкі податки і масштабні штрафні санкції. Упровадження даних умов виключно для українського населення призводило до самозахисних акцій саботажу та псування майна, що передавалося у власність «осадникам». Зазначається, що з причин всеохоплюючих масштабів протистояння політиці «осадництва» уряд Другої Речі Посполитої запровадив акції «пацифікації», що по суті стало «умиротворенням» бунтівного українського населення Східної Галичини і Волині. Під час здійснення «пацифікації» польська влада здійснювала повномасштабні репресії, якими стали масові побиття і катування людей у сільських населених пунктах, що часто призводили до летальних

наслідків, руйнування і псування майна, системні грабунки господарств. Дані репресивні заходи тільки підвищили динаміку протистояння, що призвело до більш широкого розгортання організованого руху опору, для здійснення чого націоналістичні організації розгорнули пропагандистську антипольську діяльність, видавали підпільні часописи, де висвітлюється антиукраїнська політика у краї. Водночас націоналістичні організації застосовують тактику індивідуального терору для чиновників, котрі організовували антиукраїнську політику у регіоні. У розділі обґрунтовано доведено, що системне порушення прав українського народу заклало підвалини для етнонаціонального протистояння у західноукраїнських землях у досліджуваній період.

У *підрозділі 3.3. «Значення політики «осадництва» в процесах інкорпорації західноукраїнських земель до складу польської держави»* автор резюмує, що ця політика мала негативний вплив на становище західноукраїнського селянства і була невід'ємною складовою політики «полонізації», яка переслідувала ціль повної інкорпорації Західної України до складу польської держави. Дослідження інформативної основи та наукового доробку показало системність та планомірність полонізації українського населення, порушення основоположних прав людини у домінуванні етнічної польської меншості серед української більшості у західноукраїнському регіоні. У цілому «осадництво» представляло собою систему господарсько-правових переваг польського населення на анексованих територіях, що призвело до порушення цілого комплексу політичних, соціально-економічних у культурно-гуманітарних прав українського населення.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано самостійне наукове завдання, що полягає у визначенні історико-правових особливостей проведення владою II Речі Посполитої політики «осадництва» у Західній Україні між двома світовими війнами із визначенням її правових засад, основних етапів та впливу на характер українсько-польських стосунків. За результатами цього маємо зазначити наступне.

1. Вивчення стану наукової розробки проблеми проведення політики «осадництва» у Західній Україні дозволило класифікувати історіографію за критеріями походження наукових робіт, які становлять дві групи: 1) український науковий доробок; 2) закордонні наукові дослідження проблем проведення політики осадництва. Український науковий доробок складається з наукових робіт періоду проведення політики осадництва у Західній Україні (1920-ті – 1930-ті рр.), друковані наукові видання періоду радянської окупації України, дослідницькі публікації вчених діаспори та сучасні наукові роботи проблеми політики «осадництва». Наукові розробки, представлені у даній групі,

резолютивно засуджують політику «осадництва», підкреслюючи системність порушення прав українського народу, котрі, окрім конкретної правової визначеності у польському законодавстві, були вимогою Ліги Націй при наділенні Другу Річ Посполиту правом на управління даними територіями. Закордонні дослідження політики «осадництва» здійснювались в основному польськими вченими та білоруськими науковцями. Польська історіографія, окрім радянської підгрупи, наголошує на позитивному впливі «осадництва», у наслідок чого, на переконання польських досліджень, підвищився соціально-економічний розвиток осадницьких господарств. Білоруські дослідники наголошують на деструктивному впливі «осадництва» на розвиток сільського господарства і становище сільського населення Західної України та Західної Білорусі, причиною чому була парцеляція земель та репресивний тиск влади на місцеве населення («пацифікація»). У цілому слід констатувати відсутність комплексних юридичних досліджень з даної проблематики. Вивченням політики «осадництва» займалися здебільшого історики і лише фрагментарні наукові розвідки юристів висвітлюють окремі правові аспекти даної проблеми.

2. Аналіз джерельної бази та методології дослідження засвідчив наявність двох аналогічних груп джерел: українського та іноземного походження. Відмінність джерел зарубіжного (в основному польського) походження полягає у наявності серед них польських законодавчих актів, що становили нормативно-правову базу проведення політики «осадництва». Також до джерельної бази залучено такі групи джерел як мемуаристика та періодика, а також вперше до української групи джерел залучена навчальна література для українських аграріїв. Розгалужена джерелознавча база зумовила застосування міждисциплінарного інструментарію, побудованого на поєднанні методів з історичних та юридичних наук, що дало можливість здійснити правову оцінку проведення політики «осадництва» через призму проблемно-хронологічного бачення її реалізації.

3. Дослідження особливостей анексії Західної України та політики польської влади у регіоні у 20-х –30-х рр. ХХ ст. у міжнародно-правовому полі показало, що анексія здійснювалася у поза правовий спосіб, оскільки Варшавою було порушено увесь комплекс політичних, соціально-економічних та культурно-національних прав українського населення Західної України, дотримання яких вимагалось у актах Ліги Націй, що надавали право Другій Речі Посполитій на управління західноукраїнськими землями. Етапи анексії Західної України поєднувались із звуженням прав українців, апогеєм чого стали такі заходи, як виключення української мови з навчального процесу у школах та вищих навчальних заходах, утиски щодо преси тощо. На цьому тлі найбільш руйнівного значення набула політика «осадництва».

4. Характеристика програм та механізмів «полонізації» західноукраїнських земель у польській політиці і доктрині засвідчила наявність

цілеспрямованої державної політики на заміщення української національної ідентичності польською. Комплексна полонізація будувалася на ухваленні системи законодавчих актів, ідейним джерелом чого були доктринальні вчення польських політиків. Полонізація українського населення стала головною внутрішньополітичною стратегією польської влади у міжвоєнний період, що було порушенням міжнародного законодавства, а також конституційних норм Другої Речі Посполитої. У цілому «полонізація» західноукраїнських земель міжвоєнної Другої Речі Посполитої стала результатом шовіністичної державної політики, побудованої на доктринах провідних політичних лідерів, що стало підґрунтям розгортання національно-визвольного руху.

5. Аналіз політико-правових особливостей підготовки та проведення переселення польських «осадників» засвідчує ігнорування польською владою міжнародних зобов'язань, які Друга Річ Посполита інкорпорувала у національне законодавство. Підготовка політики «осадництва» здійснювалася паралельно з підготовкою програми фінансової підтримки потенційних переселенців. Даний соціальний експеримент призвів до змін у демографічній структурі, що відобразилося на соціально-економічних показниках у регіоні: загальне зубожіння сільського населення, водночас як у середовищі польського населення Західної України з'явився значний прошарок заможних землевласників.

6. Висвітлення політико-правових і соціально-економічних змін у Західній Україні в наслідок реалізації політики «осадництва» засвідчило суттєві динамічні процеси, у наслідок яких змінився соціально-господарський уклад та з'явилася міжнаціональна напруга у регіоні. Зокрема, у дисертації доведено, що політико-правові зміни, що відбулися у наслідок ухвалення цілої низки законодавчих актів, призвели до звуження правових гарантій українців у складі Другої Речі Посполитої – змінилися умови виборів до органів місцевого самоврядування, у наслідок чого самоврядні структури стали залежними від урядової адміністрації, що забезпечило контроль над розподілом посад за урядовими квотами, коли органи місцевого самоврядування у позазаконний спосіб наповнювалися в основному етнічними поляками. Дана політико-правова реорганізація також призвела і до соціально-економічних змін – централізація місцевого самоврядування у Східній Галичині і Волині, була також спрямована і на аграрну сферу: регуляторний вплив законодавчих актів створив правові умови для перерозподілу сільськогосподарських угідь на користь польських колоністів. У наслідок даних реформ, окрім порушення майнових прав українського народу, відбулося знищення українського сільськогосподарського товаровиробника.

7. Дослідження захисту майнових прав українського населення і правові наслідки «осадництва» у контексті українсько-польських відносин міжвоєнного періоду дає підстави стверджувати, що систематичні порушення

майнових прав українців Західної України призвели до розгортання як стихійного, так і організованого руху опору колонізаторській політиці. Стихійний рух опору відбувався у наслідок передачі майна українців польським «осадникам», у наслідок неправомірних рентних норм для українських аграріїв та надважких податків і масштабних штрафів. Встановлення таких умов виключно для українського населення призводило до самозахисних акцій саботажу та псування майна, що передавалося у власність «осадникам». У наслідок всеохоплюючих масштабів протистояння політиці «осадництва» уряд Другої Речі Посполитої запровадив акції «пацифікації» - «умиротворення» бунтівного українського населення Східної Галичини і Волині. У процесі здійснення «пацифікації» польська влада здійснювала повномасштабні репресії – масові побиття і катування людей у сільських населених пунктах, що часто призводили до летальних наслідків, руйнування і псування майна, системні грабунки господарств. Системне порушення прав українського народу заклало підвалини для етнонаціонального протистояння у Східній Галичині і Волині.

8. Оцінка значення політики «осадництва» в процесах інкорпорації західноукраїнських земель до складу польської держави полягає у визначенні наслідків проведення політики «осадництва» на тлі загальної політики полонізації, котру проводила Друга Річ Посполита у Західній Україні. Аналіз джерел та літератури засвідчує системність та планомірність полонізації українського населення, штучне створення домінування етнічної польської меншості серед української більшості у Східній Галичині і Волині. «Осадництво» стало системою господарсько-правових преференцій польського населення на анексованих територіях, що призвело до порушення міжнародних зобов'язань Другої Речі Посполитої, знайшло своє відображення у зубожінні населення регіону і протистоянні між українцями і поляками.

Таким чином, проведення політики «осадництва» органами державної влади Другої Речі Посполитої у 20-х – 30-х рр. ХХ століття є прикладом грубого порушення міжнародних зобов'язань, національного законодавства і невід'ємних прав і свобод людини і громадянина. Урахування історико-правових аспектів проведення шовіністичної політики щодо національних меншин є запорукою балансу міжнародних відносин та недопущення порушення правових основ внутрішньої політики в умовах сучасних євроінтеграційних процесів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жуковський Є.О. Історико-правові особливості анексії західної України у 1920-х рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Випуск 43. Т. 3. С. 84-89.

2. Жуковський Є.О. Переселення польських «осадників» у 1920-х роках: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. Том 4. С. 101-105.

3. Жуковський Є.О. Соціально-правові наслідки реалізації політики «осадництва» у західній Україні у першій половині ХХ століття. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 3. С. 93-97.

4. Жуковський Є.О. Політика «осадництва» в інкорпорації західноукраїнських земель до складу польської держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №6, Том 4. С. 178-181.

5. Жуковский Е.О. Особенности «полонизации» западноукраинских земель в польской политике и доктрине 1920-х - 1930-х годов. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. 2017. № 2. С. 77-82.

6. Жуковський Є.О. Основні напрями політики «осадництва» у західній Україні у першій половині ХХ століття. Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії: Матеріали міжар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 19-20 серпня 2016 року). Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. С. 71-73.

7. Жуковський Є.О. Правові аспекти захисту майнових прав західноукраїнського населення від політики «осадництва» у 1920-х – 1930-х . Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку : Матеріали міжар. наук.-практ. конф. (Одеса, Україна, 10-11 березня 2017 року). Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. С. 85-87.7.

8. Жуковський Є.О. Основні напрями політики «осадництва» у західній Україні у першій половині ХХ століття. Фактори та умови модернізації предмету досліджень представників суспільних наук: Матеріали міжар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 червня 2017 року). – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2017. С. 92-94.

9. Жуковський Є.О. Колонізація західної України польськими «осадниками» у першій половині ХХ ст.: історико-правовий аспект. Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії : Матеріали міжар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22-23 вересня 2017 року). – Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. С. 80-83.

АНОТАЦІЯ

Жуковський Є.О. Політика «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. хх ст.): історико-правове дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія

політичних і правових учень. Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, 2018.

На основі аналізу архівних документів, опублікованих джерел, української та зарубіжної історіографії, мемуарів, преси у дисертації здійснено комплексне дослідження правових основ та юридичних, соціально-економічних та культурно-національних наслідків політики «осадництва» Другої Речі Посполитої у західноукраїнських землях у 1920-х – 1930-х роках.

Обґрунтовано, що польський уряд цілеспрямовано здійснював політику асиміляції українського населення у західноукраїнських землях шляхом порушення комплексу основоположних прав людини та соціально-економічного ладу життя краю. Акцентовано увагу на порушенні міжнародних зобов'язань польської держави відносно прав національних меншин. Резюмовано, що грубе і системне порушення прав українського населення урядом Другої Речі Посполитої призвело до українсько-польського протистояння та соціально-економічного зубожіння населення Західної України і заклало підвалини для подальших етнонаціональних конфліктів між українським і польським населенням.

Ключові слова: збройний конфлікт, міжнародне право, право націй на самовизначення, Військо Польське, український націоналізм, осадництво, пацифікація.

АННОТАЦІЯ

Жуковский Е.А. Политика «осадництва» Второй Речи Посполитой в западноукраинских землях (20-е - 30-е гг. XX в.): историко-правовое исследование. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01. - теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, 2018.

На основе анализа архивных документов, опубликованных источников, украинской и зарубежной историографии, мемуаров, прессы в диссертации осуществлено комплексное исследование правовых основ и юридических, социально-экономических и культурно-национальных последствий политики «осадництва» Второй Речи Посполитой в западноукраинских землях в 1920-х - 1930-х годах.

В диссертации проведено анализ формирования, особенностей и направлений политики «осадництва» в Западной Украине в период 1920-х - 1930-х годов. Особое внимание было уделено процессу проведения и реализации аннексии Западной Украины и политике польских властей в регионе в 20-х -30-х гг. XX в. в международно-правовом поле. В диссертации

исследованы программы и механизмы «полонизации» западноукраинских земель в польской политике и доктрине. Дано оценку политико-правовым особенностям подготовки и проведения переселения польских «осадников» в западноукраинские земли.

Исследовано роль политики «осадництва» в процессе «полонизации» западноукраинских земель. Проведено анализ политико-правовых и социально-экономических изменений в Западной Украине, которые произошли в результате реализации политики «осадництва». Дано оценку юридическому влиянию законодательства польского государства на состояние имущественных прав украинского населения, показаны правовые последствия «осадництва» в контексте украинского-польских отношений межвоенного периода. Представлена комплексная оценка значения политики «осадництва» в процессах инкорпорации западноукраинских земель в состав польского государства исследуемого периода.

В результате исследования автором было обосновано, что польское правительство целенаправленно осуществляло политику ассимиляции украинского населения в западноукраинских землях путем нарушения комплекса основополагающих прав человека и социально-экономического уклада жизни края. Акцентируется внимание на нарушении международных обязательств польского государства относительно прав национальных меньшинств. Резюмировано, что грубое и системное нарушение прав украинского населения правительством Второй Речи Посполитой привело к украинско-польскому противостоянию и социально-экономическому обнищанию населения Западной Украины, а так же заложило основы для последующих этнонациональных конфликтов между украинским и польским населением.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, международное право, право наций на самоопределение, Войско Польское, украинский национализм, осадництво, пацификация.

ANNOTATION

Zhukovsky E.O. The policy of "siege" of the Second Rzecz Pospolita in Western Ukraine (20 th - 30 th of the XX century.): Historical and legal research. - Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Sciences in Law by specialty 12.00.01. - Theory and history of the state and law; history of political and legal doctrines. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2018.

Based on the analysis of archival documents, published sources, Ukrainian

and foreign historiography, memoirs, the press in the dissertation, a comprehensive study of the legal foundations and legal, socio-economic and cultural-national consequences of the policy of "siege" of the Second Rzeczpospolita in Western Ukraine in the 1920s - 1930s.

It is justified that the Polish government purposefully carried out the policy of assimilation of the Ukrainian population in the West Ukrainian lands by violating a complex of fundamental human rights and the social and economic structure of the life of the region. Attention is focused on the violation of the international obligations of the Polish state regarding the rights of national minorities. It is summed up that the gross and systematic violation of the rights of the Ukrainian population by the government of the Second Rzecz Pospolita led to the Ukrainian-Polish confrontation and socioeconomic impoverishment of the population of Western Ukraine and laid the foundation for further ethno-national conflicts between the Ukrainian and Polish populations.

Key words: armed conflict, international law, the right of nations to self-determination, the Polish Army, Ukrainian nationalism, siege, pacification.

Підписано до друку 27.08.2018. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60x90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.